

HIRU ERROMANTZE ETA GORAZARRE BAT (1)

“Romances euskéricos de Aránzazu” izenburua duen kuaderno handi bat dago Arantzazuko artxibuan. Koaderno hau 1922-z gerokoa da. Aita Lizarralde istoriagileak Arantzazuri buruz agertzen ziren ahoz-ahoko kantuak biltzeko aukeratua. Koaderno honek 32zm ditu luzeran eta 21 zabaleran. 200 orri ditu, baina 2-tik 18-ra eta 85-tik 115-era hutsik. Hutsune hoiak betetzeko aina gai badu ordea, karpeta gisa, gain-azalaren eta barruko lehen orriaren artean. Erromantzeak ez ezik drama zatiak eta bertso berriak ere baditu.

Kuaderno hau ez da ezezaguna. Salbatore Mitxelenak erabili zuen ez bakarrik bere **“Arantzazu euskal-poema”** idazteko iturri bezala, baizik hornitzeko ere bai. Aita Ignazio Omaetxebarriak ere erabili izan du **“Sobre el poema viejo de Arrate”** lana idazteko (2) behinepein. Kuadernu hon-

(1) **Euskara** (de euscaro) f. Composición poética escrita en vascuence, pero con la forma y el metro del romance castellano. (Diccionario enciclopédico. U. T. E. H. A. Tomo IV).

(2) EIBAR aldizkaria. 1963. urtea, 61. alea, 7 orrialdean. Juan San Martinen mesedea.

taz ba omen du lanen bat ere "in mente" behintzat. Antonio Zabala josulagunak ere ezagutzen du eta "Arantzazu" hilerokoan hiru erroman-zeri buruz hiru lan argitaratu ere egin zituen (3).

Aita Villasanteren txosten eskabideari nolabait erantzuteko koaderno hontara jo dut eta hiru erromantze eta gorazarre bat aukeratu, batzarraren maila altxatzeko ez bada, batzarrea arintzeko izanen da behinepehin.

I Bergelok aidez aide

Noizkoa ote? (4). Ez dakit nork bildu zuen ere. Poematxo hau zoragarria aurkitzen dut. Laminen garai haura-eta gogoratu arazten dizkit, baina lamina ederren lekuan eta haien orde, Ama Birjina ederragoa jartzen eta ematen digu. Bergela, poematxo honen barreneko oharrak dionez, hosto berdez egindako abanikoa bide da. Dena den zerbait ari da aidez aide, jendearen azala loxingatzen duen ipartxo gozotan. Landa **min** ederretan zehar erreka jostaria. **Min** landaren izenlagun bezala?. Indar handikoa da; bizitasun bizkorrekoa ere bai. Eta han, bizitzaren gora beharrezko gordintasun eder hartan eta erreka ertzean, eta hain zuzen, lamina pertxetak ongi maite zuten paraje hartan, Ama Birjina Ama Andrea, buruko ilea baino urrezko adatsa orrazketan. Ze ile ondoak perla parez bakoitza! Zentzuei mintzo zaie: Landa min ederrak, erreka, buruko ile urrezkoa, ile-ondo bakoitzaren edertasuna goza arazteraino, ilea lotzeko zinta falta zaiola ohar arazteraino, hitza zuzentzeraino, zinta eskaintzeraino: "*Birjiña Ama Andrea beutso ule zintzia, kania lareun dukat Madrillen kostia*". Eta landa min ederrez dihoan erreka ondoan lagatzen gaitu Birjiña Amandrea izpirituz ez ezik gorputzez ere maitaarazten digula lareun dukat kostatako zinta emoteak atseginez betetzen gaituala, hosto berdez egindako abanikoak-edo aidez aide ari diren artean. Hara:

(3) ARANZAZU hilerokoa, 1969. urtea 106, 129, 161. orrialdetan.

(4) Trobadoreak erabili oi zuten aidetako musika du, akorde galduz eta gogoetagarri, aspalditasun kantariaren oihartzun gozoa dariola.

HIRU ERROMANTZE...

*Bergelok (1) aidez aide
Ipartxo dultzia
Bergelok aidez aide
Ipartxo dultzia.*

*Landa min ederretan
Doyen erekia (sic) (2)
Antxen billatu neban
Birjiña Ama Andria.*

*Orrazketan zeguan
Buruko illia
Etzan ura illia
Ezpazan urria.*

*Ille ondo bakoitzeko
Bai perla paria
Illia lotutzeko
Falta dau zintia.*

*Birjiña Ama Andria
Beutso (sic) ule zintia
Kania lareun dukat
Madrillen kostia.*

*Bergelok aidez aide
Ipartxo dultzia
Bergelok aidez aide
Ipartxo dultzia (3)*

The image shows two staves of handwritten musical notation. The top staff is in 2/8 time and contains the lyrics: "Ber-ge lok ai-dez ai-de i-partxo dult-zia". The bottom staff continues the melody with the lyrics: "Ber-ge lok ai-dez ai-de i-partxo dult-zia". The notation includes various note values, rests, and bar lines.

(1) Bergela = abanico hecho de hojas verdes.

(2) r gandorrik gabe ageri da; Gaietikoak r gandordunetz idatzita daude.

(3) Zatarain' dar Ambrosio jaunari zor diot honoko ohar har: Kantu honen antzekoa Azkueren CANCIO-
NERO VASCOri 882, nean ageri dela, alegia. Eskerrik asko.

II. Adios dama gaztia

Goronaetako Maria Azkoitiari jaso da. Nork jaso ote zuen?

Erromantxetxo honek sei ahafaldi ditu. Edo, behar bada, lau bakarrik. Lotzen zaion musikari dagokionez, aurrekoaren kidekoa dela iruditzen zait. Poema hau ez da aurrekoa bezain bizia, baina bai zenbait zertzelada ederrez pintarranatu.

“Adios orain dama gaztia / Arantzazura arteko / Antxen ongo naiz besoak zabalik / zatozenian artzeko”.

Beraz urrengo aurki-lekutzat Arantzazu aukeratu dute. Gauza normala. Arantzazu erromeri-leku izaki, urrengo alkar ikusteko puntutzat haura aukeratzea.

Aurrekoaren ondoren etortzea, Arantzazuz aritzea eta hara osteraren oroitzapena da lehenengo ahafaldia bigarrenarekin lotzen duena. Gaia beste bat da: *“Arantzazura erromerian / Nai dozunian etorri / amoriozko begi ederrak / erakutsiaz alkarri”.*

Arantzazura bidaldia ez zen nonbait dena katea, ez eta ere tristura. Bazen jenderik nonbait alkartasun gogo batetan, alkar ezagutzeko bide bat bezala, lasai aldi eta jostaketa bezala hartzen zuenik ere.

Hirugarren ahafaldia bide-airez lotzen da bigarrenarekin. *“Planponan bera banua eta / zer gura dozun esaizu”.* Urrangoan elkarrekin biltzen zirenerako zer erregalu ekartzea estimatuko ote zion damak?. Horra dama gaztearen erantzuna: *“Zinta eder bat bializazu / borondaterik badezu”.*

Laugarren ahafaldiak zintaren kolorez dihardu. Nolako zinta baina? Zein koloretakoa? *“Urdina bera zelosa da eta / berdiak esperantzia. Gorri ederrak siñifikatzen / biotz kariñoz betia”.*

Erromantzea hor bukatzen da seguru. Beste bi ahafaldiak geroago-koak bide dire eta gehigarri bezala jarriak. panderu jotzailearen edo koplakantariaren saiok luzetxoago behar zuen oster eta: *“Au da jentia kanta bat / daukana bakarrik falta bat / bertso gutxitxo daruzka eta / geitu behar”.*

zaio pare bat”. Kantaren irazkina eginez erantsi dio bertso bat.

Azkenengo ahafaldia Arantzazura osterearen aideari lotzen zaio. Arantzazurako erromeria giro gorenekoari. Gaietiko arazo, eginkizun eta zergatiko guztiak barruan biltzen zituen ardura, inguru eta giro nagusiari: *“Arantzazura nijoanian, / ez neban besterik goguan / nola joan eta nola etorri / kristau fidelen moduan”*.

*Adios orain dama gaztia
Arantzazura arteko
Antxen ongo naiz besoak zabalik
Zatozenian artzeko.*

*Arantzazura erromerian
Nai dozunian etorri
Amoriozko begi ederrak
Erakutsiaz alkarri.*

*Panplonan bera banua eta
Zer gura dozun esaizu
-Zinta eder bat biala ezazu
Borondaterik badezu.*

*Urdina bera zelosa eta
Berdiak esperantzia
Gorri ederrak siñifikatzen
Biotz kariñoz betia.*

*Au da yentia kanta bat
daukana bakarrik falta bat
Bertso gutxitxo daruzka eta
Geitu bear zaio pare bat.*

*Arantzazura nijuanian
Ez neban besterik goguan
Nola juan da nola etorri
Kristau fidelen moduan.*

Maria de Azkoitia. Goronaeta-Korueta.

A - di - os e - rain da - ma gaz - ti - a A - ran - za - zu - ga
 ar - te - ko Au - tien on - go nai z be - su ek za - be - lik za - to
 ze - ni - an ar - te - ko

III. Adios Alejotxo

Delako "Romances euskéricos de Aránzazu" koadernoan, karpeta ere badela esan dut. Karpeta hortan aurkitu dut eskuz idatzitako 16 x 11 luze-zabaleroko koadernuxka bat. Ez du sei orrialde besterik. Ez du izenik, ez noizko ez nongo denik.

Alejotxoren erromantze hau musikarik gabe dago (4). Hizkuntzaren aldetik zein euskalkitan ote dago?. Bigarren personako mugahizki asko ditu: Altzazuko neskatxok, kutrillokin, mutillokin, frantzes mutillok, neskatxatxok. Aditza kiputza du gehienik, baina Bizkaiakoa ere ageri da: duaz, nua, yakun, jitxanau. Historia menderatzen duenak nik baino egokiago jarriko luke bere garaian. Ez ote da Fernando VII. ren garaiko eta zehatzago Frantziako Luis XVIII. k harako "Cien mil hijos de San Luis" Fernando erregeren alde bialdu zituen ordukoak?. Erregeren alde zeuden nafarrak pozik bilduko ziren liberalen mendetik haura askatzera zetoztenekin.

Hala ere lehenengo ahafaldian bada zalantzarik. "Zer esango ote dizu Altzazuko erriak?" Zer irudituko ote zaio Altzazuko erriari Alejotxoren frantzesekin joate hau? Dena den neskatxek ez zuten behintzat begi txarrik frantzes mutilentzako: enamoratu egin baidira. Baina frantzesak ez dira nonbait egoteko etorri. Eta han dihoaz Altzazuko nextak frantzesen ondo-

(4) Baina nik kantuz emango dizuet. Gure aitak bertsoak karitatu egiten zituen, doinu jakirik baldin bazuten harez, eta ez baldin bazuten, sortu atakoaren ganean irakuriz. Haren hanra jokatu dut hemen. Aita Peito Marik eta biok jartu diegu aditxoak.

ren Zubi barrin bera. Beste neskatxak frantzesen ondoren bazihoazten ere, Catalin Alejotxoren ondoren zihoan. Baina puntu baten eta hala beharrez mutilok aurrera eta neskatxok atzera egin dute. Katalinek orduan: “*Adios Alejotxo, / etorriko alzera?*” Itxaropen gehiago zuen Katalinen amak: “*Etorriko yakun bai / Alejotxo guria*”. Baina txarrean ere eskutan zeukaten Alejotxoren alde egitea: “*Tandik etortzen baden / il dala berria / ipiniko jtxanau / argia ta ogia*”. Eta han biziko zitzaien Alejotxo etxeko hilekin batean eta etxekoengandik gertuan.

*Alejotxo jantzi ttusu
Pantaloi berriak
Zer esango ote dizu
Altzazuko erriak.*

*Altzazuko neskatxok
Euren kutrillokiñ
Enamoratu dira
Frantzes mutillokiñ.*

*Frantzes mutillok duaz
Zubi berrin bera
Baita neskatxatxok ere
Akonpañatza.*

*Mutillok aurrera ta
Neskatxok atzera
Adios Alejotxo
Etorriko alzera.*

*Etxera jua eta
Cataliñek amari
Alejotxoren miñez
Iltzera nua ni.*

*Ixilik egon akit
Nere alabia
Etorriko yakun bai
Alejotxo guria.*

*Tandik etortzen baden
Il dala berria*

Ipiñiko jtxanau
Argia ta ogia.

A- le- ju- txo jau- tei tso Pan- te- koi bu- ri- ak z e r
 e- san- gu o- te a- zu RR- tza- zu- ku e- ri- ak.

IV. Guipuzcoaco istoriyaren sustanciya, jende gustiac icasi dezan berso guchitan jarriya

“Romances euskéricos de Aránzazu” delakoaren karpetatik hartu dut hau ere. 16 × 11-ko bere luze-zabalak. Hamasei orri ditu. Azalean honoko hau dakar: José Matias de Balerdi, Presbitero, Coadjutor de Aya. 1886.

Azalaren barrualdetik beste hau: “Peregrinaciyoraco: Ama Birgiña Arantzazucoaren istoriyaco berso berriyac: Jende gustiyac icasi ditzan aldan laburren jarriyac”.

Aurreneko konposizioak 27 ahafaldi ditu, zortziko nagusian eginak. Non eta noiz idatzia den jartzen du: Aya 9 de Mayo de 1886. Eta izena: José Matias de Balerdi.

2. konposizioak izenburu hau darama: “Berso berriyac. Arantzazuco peregrinacirora (sic) dijoazenac cantatzeco, jarriyac”. Zortzina ahotsaldiko 11 ahafaldi launa lerroko dira. Eta izenpetuak: José Matías, eta abar.

3. konposizioak izenburu hau darama: “Peregrinaciya eguin eta bueltaraco”. Zazpi ta sei ahotsaldiko 21 ahafaldi launa lerroko ditu. Ez darama Jose Matiasik.

HIRU ERROMANTZE...

4. konposizioak **“Azqueneko agurra”** du izen. Zazpi ta sei ahotsaldiko 8 lerro ditu.

5. **“Despedida Obispo Jaunari”**. Aurrekoaren neurritakoa. A. Lizarralderen **“Historia de la Virgen y del Santuario de Aránzazu”** liburuan ageri da, norena denik esateke.

6. **“Arantzazuko Religiosuai”**. Aurrekoen neurritakoa eta aurrekoa bezala izenik gabe ageri da Lizarralderen historian.

7. **“Jende guztiyari”**. Aurrekoen neurritakoa eta hemen ageri dira izenok-eta.

8. **“Guipuzcoaco istoriyaren sustanciya”**, eta abar. Hau da hemen agertu nahi dizutedana.

9. Bere izenak letretan hainbat lerro dituen izenburu gabeko konposizio bat da. Izen abizenen letrak lerroan hasera dituela.

José Matías de Balerdi hontaz nork daki ezer? Liburuxka honez gainera ez ote du besterik? Poto batzuek-eta gorabehera errez egiten ditu bertsoak. Liburuxka hortako ale bat eskaini nahi dizuet, onena agian.

XIX. mendeko eta bereiziki foruak galdu osteko (1876) sentipen eta euskaldun herri giroaren lekuko eder bat da. Zer politik ahafaldi bakoitzaren ondoren botatzen dituen oihuak, batez ere bederatzigarren ahafaldikoa: *j“Acorda bediCortia!”*

GUIPUZCOACO ISTORIYAREN SUSTANCIYA, JENDE GUZTIYAC ICASI DEZAN BERSO GUCHITAN JARRIYA

De **SI** menor (1)

Seme danoc, semé danoc,

Beti firme, beti firme,

(1) Doinuari dagokionez ez dakar besterik. Zein musikaz abestu ote zuten? Hemen jarri dutana letrari laguntzeko da. Aita Pello Maria Zabalak eratu du. Ahafaldiak, goiko oharrak dionez, tonu txikian eman ditu, beti ere garai hartan zortzikoak oi zuen aidea gogoratuz. kantu-artekoa edo errepika tonu nagusian bota du, letraren esan nahiari erantzunez eta gainerakoarekin kontraste puska bat egitearren. Elizako kantuetan behintzat bada horrelako jokaerarik. Jatorrik ezagutzen ez, eta horra:

*Len da orain, len da orain
Gure Amarequin:
Probinciya, Probinciya,
Ta euscalduna, ta euscalduna,
Gueldi dedin beti beti
Bere onarequin.*

1

*Agur, da erreberenciya,
Guipuzcoaco Probinciya,
Birtutes eta onras janciya
Noeren bigarren onciya.
Jartzen det abertenciya,
Artzeko pacienciya,
Ujol golpiak izanagatic
Ez da ondatu onciya;
¡Biba gure Probinciya!*

2

*¿Zer gauza miragarriya
Dagun zure istoriya!
Gustiz noblia eta leyala
Zerala dago jarriya:
Baita ere guerrariya,
Ascoren bildurgarriya,
Peligrorican dagon lecuán
Beti aurrena jarriya:
¡Bizi bedi Probinciya!*

3

*Zure semiac arguiyac
Jaquintzu eta garbiyac,
Jesucristoren Relijiyuan
Sendo ta firme jarriyac:
Languille izugarriyac*

*Guizon da ander guztiyac,
Gure Legue ta constumbre onen
Danac daude inbidiyac:
Bizibite euskal erriyac!*

4

*Zure izcuntza ederra
Munduban iya bacarra,
Pollitagoric ez da arquitzen
Jarriric danen auquera:
Egastiyaren oquela
Usua eta eperra,
Modu onetan comparatzen da
Gure eusquera ederra:
¡Gorde dezagun aurrera!*

5

*Arantzazu ta Iciar
Zere lurrian dauscatzu,
Jaungoicuaren Amarengana
Debociya badezu:
Aurrera izan zayozu
Laguntzia nai badezu,
Probinciyaren bi esquiñetan
Mendi gaiñian zaitzen zu.
¡Ama Birgiña daucazu!*

6

*Amac bere semiaquiñ
Zer eguin duan norc jaquiñ,
Martiri eta Confesoriac
Arquitzen dira gurequiñ:
Obispo Jaun ascorequiñ
Estaduco guizonaquiñ,
Letradu eta Generalaquiñ*

Ta Eroquide (1) aundiyaquiñ:
¡Ama du danoc Zurequiñ!

7

San Ignacio aundiya
Probinciyaren gloriya,
Berac jarrita gobernata
Tropa bat chit guerrariya:
Da Jesusen Compañiya
Gutzizco miragarriya,
Impernuari jarri diyona
Icara eta larriya:
¡Bici bedi Compañiya!

8

Mundu guciyai aurrena
Jira emandu ciyona,
Guetaryaco General bat zari
Sebastián Elcano jauna:
Donostiyaco Oquendo
Urdaneta eta Lezo,
Zumalacarregui eta Churruca
Pruebac emanac ondo:
¡Ez bada aztu egundo!

9

Don Miguel Lopez Legazpi
Zumarragaco semia,
Españiyari eguin ziyona
Mesede pare gabiya:
Filipiñac (3) beretzia

(1) **Eroquide** da, azaña aundiya egindaco guizona, ero baten guiza, peleatuas, peligruc atzera eragun gabe, Quidea, da, denbora batecua edo iguala. Ero eta quidea, **eroquidea**.

(3) Filipiñaco lurrian,
 Españiyaren mendian,
 Bost milloi ta erdi persona daude,
 Guchiyen guchiyenian.

*Eta conserbatutzia,
Duda gabe ari zor zaiyo
An daucagun aguintia:
¡Acorde bedi Cortia!*

10

*Guizon oyen anzezuac
Dira emen chit ascuac,
Jaquintzu eta balientiac
Probinci onetacuac;
Utziric gaiñeracuac
Amar dauscat nic autuac,
Danen lecuric ez duelaco
Peper chiquiyan bersuac:
¡Onra ditzala Gerubac!*

11

*Larramendi, Palacios,
Echeberria, Añibarro,
Zabala, Aizquibel, ta Uriarte
Gardaberas, Mendiburu:
Lardizabal, ere sartu
Eusquera ez dedin aztu,
Oyen icenac onra ditzagun
Berso oechec zabaldu:
¡Bosna centimoan zaldu!*

12

*Probinci onen buruba
Dago guztiz apainduba,
Donostiyako Uri ederra
Moda berri berricua:
Gendia chit cumplituba
Garbis pare gabecua,*

*Gauza genero guzti guztiyas
Dago ondo osatuba:
¡Guipuzcoaren Buruba!*

13

*Gaiñeraco Probinciya
Dago ederqui janziya,
Clase guztiac edo gueyenac
ona beti desenciya:
Fabricas eleganciya,
Baños comenienciya,
arto ta gari sagar eta matz
Comeni zaigun guciya:
¡Au da gure Probinciya!*

se-me da-noc se-me da-noc be-ti fir-
 me be-ti fir-me den da o-rain ten da o-rain gu-
 re A-ma-re-quin Pro-bin-ci-ya Pro-bin-ci-ya Ta us kal-
 du-na A-ma-re-quin gu-i-di da-din be-ti be-ti Be-
 re A-na-re-quin
 A-gur da e-rie-be-ven-ci-ja sui-pu-cu-cu Pro-bin-ci-
 ja Bir-tu-tes e-ta on-rar-jan ci-ja No e-ren bi-ga-nen un-ci-
 ja Jar-tzen da ber-ten-ci-ja ar-tze-co-pa-cien-ci-
 ja U-jol-jol-ri-ae i-za-na gu-he-ri-da-on-de-tu on-ci-ja A-bi-gi-
 re Pro-bin-tzi-ja

HIRU ERROMANTZE...

Horra hor “Romances euskéricos de Aránzazu” deritzaion koadernotik zuentzako eta euskaldun guztientzako atera ditudan aletxoak: Ximpletasun zoragarrizko hiru erromantze eta berezko su eder bateko gorazarre bat.